

UDK 322(497.1)“19”
[376.72:282-051] (497.6)“1945/1965”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 10. 2013.
Prihvaćeno za objavljivanje: 28. 3. 2014.

PROBLEM ŠKOLOVANJA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG KATOLIČKOG SVEĆENIČKOG POMLATKA TIJEKOM PRVA DVA DESETLJEĆA KOMUNISTIČKE VLASTI

Miroslav AKMADŽA, Slavonski Brod

Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini imala je i u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevine Jugoslavije i u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske svoje privatne škole s pravom javnosti, koje su u potpunosti bile izjednačene s državnim školama. To su bile gimnazije u Visokom, Širokom Brijegu i Travniku te franjevačka visoka škola u Sarajevu, franjevačka viša škola u Mostaru i isusovačka viša škola u Sarajevu. U njima se školovalo 400 – 500 učenika godišnje, a samo su se rijetki školovali izvan BiH. Postojala su i dva franjevačka novicijata, i to u Kraljevoj Sutjesci i Humcu. Nakon što je svršetkom Drugog svjetskog rata vlast u zemlji preuzela Komunistička partija, s obzirom na njen program, tj. ideologiju, uslijedile su promjene i u svezi sa statusom i opstankom vjerskih škola. Tako su od navedenih nastavile raditi samo gimnazija sa sjemeništem u Visokom i franjevačka visoka škola u Sarajevu.

KLJUČNE RIJEČI: *Katolička Crkva, Bosna i Hercegovina, Komunistička partija, vjerske škole, 20. stoljeće.*

Srednje škole i sjemeništa

Komunističko je vodstvo još na Predsjedništvu Narodne skupštine za Bosnu i Hercegovinu 10. lipnja 1944. najavilo ukidanje svih privatnih škola, što je u naravi značilo i vjerskih. U skladu s tom najavom Ministarstvo prosvjete Federalne BiH donijelo je 30. travnja 1945. odluku da sve privatne osnovne i srednje škole te zabavišta odmah moraju prekinuti s radom. Isto je ministarstvo 14. svibnja 1945. izdalo proglas kojim se ukidaju sve privatne škole u BiH, kao što je to slučaj i u drugim federalnim jedinicama. U skladu s tim objavljeno je i da se obustavlja rad u svim vrstama škola koje su držale pojedine redovničke zajednice u BiH, tj. franjevci, isusovci i časne sestre, a učenici tih škola moraju se što prije

upisati u državne škole.¹ Od škola u kojima se školovao svećenički pomladak morale su prestati raditi gimnazije u Širokom Brijegu i Travniku, više škole u Sarajevu i Mostaru te jedno vrijeme i sjemenište u Visokom.²

Prvi problemi za rad vjerskih škola nastali su još krajem rata i prvih dana nakon rata, kada su partizanske snage mahom zaposjedale sjemenišne zgrade. O zauzetosti dječjačkih sjemeništa od strane vojske upozorili su i biskupi u pastirskom pismu u rujnu 1945. godine, u kojem navode da su sjemeništa praktički gotovo onemogućena za svoju svrhu te su neka još uvijek djelomice okupirana vojskom, druga opet rekvirirana, kao ona u Zagrebu na Šalati, u Splitu, Sinju i Travniku, slovenskim gradovima Šentvidu, Ljubljani, Mariboru i drugdje.³

Sjemeništa su se suočila i s problemom opstanka zbog provedbe agrarne reforme, kojom su ostala bez sveg obradiva zemljišta, koje je bilo najveći izvor financiranja njihova rada.⁴ S obzirom na navedeno, na problem vjerskih škola upozorili su i katolički biskupi u svojoj predstavi Predsjedništvu vlade FNRJ, upućenoj sa sastanka u Ljubljani krajem srpnja 1947. godine, u kojoj, među inim, tvrde da se ne može govoriti o slobodi vjere tamo gdje se Crkvi oduzima mogućnost djelotvorne brige za svoj svećenički pomladak i da ga odgaja onako kako to odgovara njezinu duhu i njezinim načelima. Podsjećaju da su zabranjene ili ukinute i sve ostale stručne i srednje škole, kojima je upravljala Crkva i koje su predstavljale rezultat njezinih kulturnih napora tijekom stoljeća te su, zajedno sa sjemeništima, školama i odgojnim internatima, Crkvi oduzeta i sva sirotišta. Biskupi su izrazili očekivanja da će vlada ozbiljno uzeti u razmatranje njihovu predstavku jer se vjerska sloboda ne sastoji samo u slobodi kulta nego u priznavanju svih onih atributa koji pripadaju duhovnom biću Crkve. Na kraju biskupi izražavaju nadu da će vlada, u želji da pokaže iskreno približavanje Crkve i države, dobrom voljom pristupiti razmatranju njihovih prigovora te će, budu li se u najskorije vrijeme uvažile želje biskupa, to biti prvi znak za konačan sporazum između Crkve i države, do kojega bi moralo doći u interesu domovine.⁵

Nezadovoljan činjenicom da vlasti u BiH nisu dopustile djelovanje ni jednog sjemeništa u kojem bi se odgajali svjetovni svećenici, mostarski biskup Petar Čule u pismu Vjerskoj komisiji NR BiH 11. srpnja 1947. ističe kako su, nasuprot tome, u Hrvatskoj dopuštena sjemeništa za odgoj svećenika, i to ne samo bogoslovna nego i dječjačka.⁶ Vjerska je komisija NR BiH na sjednici 9. listopada 1947. usporedila to stanje sa stanjem u Hrvatskoj

¹ Viktorija KOŠAK, *Povijest škola sestara Klanjateljica Krvi Kristove u BiH (1880. – 1945.)*, (doktorski rad), Zagreb, 2013., str. 199–200.

² »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABH), Gradivo Zemaljske komisije za vjerska pitanja (dalje: ZKVP), kut. 4, 42/1955.; »Informacija o vjerskim školama u narodnoj Republici Bosni i Hercegovini«, u: ABH, ZKVP, kut. 7/8, 153/1959.; ABH, ZKVP, kut. 28, 87/1964.

³ Vjekoslav RANILOVIĆ, *Nevin a osuđen. Istina i dokumenti o kardinalu dr. Alojziju Stepinu* (drugo dopunjeno izdanje), Koprivnica, 1997., str. 22–23.

⁴ O navedenoj problematici više u: Miroslav AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi 1945.–1966. i crkveno-državni odnosi – primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 2003.

⁵ Predstavka katoličkih biskupa Jugoslavije Predsjedništvu vlade FNRJ, od 29. srpnja 1947., Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Osobni fond Svetozara Ritiga (dalje: OF Ritig), kut. 7; Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država, Dopisivanja i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*, sv. 1., 1945.–1952., Zagreb, 2008., str. 139–141.

⁶ Nadbiskupski arhiv u Splitu, gradivo splitsko i makarsko (dalje: NAS, S-M), br. 273/1947.

te ustanovila kako je stanje u BiH neprihvatljivo i da treba omogućiti rad nekim srednjim vjerskim školama.⁷

Upravitelji svih triju biskupija u BiH posebno su bili pogođeni ukidanjem gimnazije u Travniku, pa su s tim u svezi uputili predstavku Ministarstvu prosvjete NR BiH, ali i predsjedniku Vlade NR BiH Rodoljubu Čolakoviću, 25. siječnja 1947., ističući kako je tim činom Katoličkoj Crkvi u BiH potpuno onemogućeno školovanje svećeničkog pomlatka. Taj čin biskupi nisu mogli priznati ni kao opravdan ni kao zakonit jer »priznavati Crkvi u teoriji slobodu, da se brine za vjerski život svojih pripadnika, a ne davati joj mogućnosti, da odgoji one, koji će prema božanskoj konstituciji Crkve biti rukovodioci vjerskog života i duhovni pastiri Božjega stada, znači lišiti Crkvu njezinih najosnovnijih prava i staviti je u bezizlazan i nemoguć položaj«.⁸

Bez obzira na prosvjede crkvenih vlasti, država je nastavila otežavati rad vjerskim školama. Tako je Ministarstvo prosvjete NR BiH 27. studenog 1947. donijelo odredbu po kojoj svjedodžbe srednjih vjerskih škola vrijede samo za upis na teološke fakultete i visoke škole, tj. da svjedodžbe stečene nakon 1945. nemaju nikakvu važnost za prijelaz u državne škole, niti imaju ikakav rang za dobivanje zvanja u javnoj službi.⁹ U međuvremenu državne su vlasti išle prema tome da se djeca iz sjemeništa moraju podvrgnuti obvezi osmogodišnjeg školovanja u državnim školama. Pojedine su mjesne vlasti u tu svrhu pritiskale roditelje sjemeništaraca da njihova djeca prijeđu u mjesne škole.¹⁰

S obzirom na mali broj vjerskih škola u BiH, znatan broj kandidata za svećenike odlazio je na školovanje u Hrvatsku. Tako su sve odluke, koje su se ticale hrvatskih vjerskih škola, imale utjecaja i na školovanje svećeničkih kandidata iz Bosne i Hercegovine.

U svezi s odlukom da dubrovačko (i sva ostala) sjemenište napuste đaci iz drugih republika reagirao je Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski 28. veljače 1950. predstavkom Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske. U predstavi je navedeno da je Vrhbosanska nadbiskupija imala do kraja rata svoje dječjačko sjemenište u Travniku, gdje se odgajao svećenički pomladak svjetovnoga svećenstva za sve tri bosanskohercegovačke dijeceze. No to je sjemenište zaplijenjeno, pa je Ordinarijat bio prisiljen svoje pitomce slati u druga biskupijska sjemeništa, izvan teritorija Bosne i Hercegovine, pa tako i u dubrovačko. Ordinarijat je u predstavi zamolio Komisiju da kod nadležnih vlasti u Dubrovniku, odnosno kod Oblasnog odbora u Splitu intervenira da se đaci iz Vrhbosanske nadbiskupije 1. i 2. razreda mogu vratiti u dubrovačko sjemenište i nastaviti svoje školovanje.¹¹

Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski izvijestio je pismom 3. travnja 1950. Komisiju za vjerske poslove NR Hrvatske da je predsjednik Vlade NR Hrvatske Vladimir Bakarić obećao povoljno rješenje njihova zahtjeva. Međutim, Udruženje katoličkih svećenika za BiH dobilo je rješenje koje ne dopušta njihovim đacima 1. i 2. razreda završiti tekuću školsku godinu u Dubrovniku. Rješenje je temeljeno na pretpostavci da u BiH postoji obveza sedmogodišnjeg školovanja, iako ta obveza još ne postoji, budući da u BiH ima tek nekoliko

⁷ ABH, ZKVP, kut. 4, 1946.–1955., 52/1947.

⁸ Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije (dalje: AVN), 113/1947. i 114/1947.

⁹ ABH, ZKVP, kut. 5, 149/1957.

¹⁰ HDA, Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje: KOVZ), kut. 134, 578/49. Cjelovit tekst predstave objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 393.

¹¹ HDA, KOVZ, kut. 136, 787/1950., M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 398–399.

sedmoljetki te su svi njihovi đaci, o kojima se radi, sa sela, gdje nema sedmoljetki, nego su još uvijek samo osnovne škole. Ordinarijat je predložio da se pitanje obveze pohađanja sedmoljetke riješi tako da đaci iz BiH u samom Dubrovniku pohađaju sedmoljetku, ako ne može drugačije. Na navedeno pismo Komisija je odgovorila Vrhbosanskom ordinarijatu pismom od 15. svibnja 1950. u kojem izvješćuje da je od Predsjedništva vlade NRH dobila odgovor kako, s obzirom na to da postoji zakonska obveza sedmogodišnjeg školovanja, vlada nije ovlaštena odobravati stupanje u sjemenište ni u slučaju kada nema sedmoljetke u mjestu stanovanja đaka, jer bi đaci isto kao što mogu ići u sjemenište izvan svoga mjesta stanovanja mogli ići u sedmoljetku u najbliže mjesto u kojem ona postoji.¹²

Crkvene vlasti uskoro su saznale za namjeru državnih vlasti, da se učenici iz vjerskih škola, ako nisu završili državnu osnovnu školu, neće moći upisati na Bogoslovni fakultet u Zagrebu, što bi pogodilo i svećeničke kandidate iz NR BiH, koji su se u znatnom broju namjeravali tamo školovati. Na to je reagirala Interdijecezanska komisija za crkvene poslove, koja 5. listopada 1949. u pismu Predsjedništvu vlade NR Hrvatske, među inim, piše: »Kad se svršenim učenicima Interdijecezanske vjerske srednje škole u Zagrebu, ne bi dopuštao upis u Rimokatolički bogoslovski fakultet u Zagrebu, to bi značilo likvidaciju toga fakulteta, jer je glavni priliv studenata u tom fakultetu baš iz Interdijecezanske vjerske srednje škole, koja zbog toga i postoji.«¹³

U svezi s navedenim je i Poslovni odbor Biskupske konferencije uputio pismo Predsjedništvu vlade NR Hrvatske 5. kolovoza 1951., u kojem moli da se dopusti svršenim maturantima vjerskih srednjih škola upis, kao redovitim slušačima, na Bogoslovni fakultet u Zagrebu jer je, u protivnom slučaju, indirektno ukinut sam fakultet. Budući da su vjerske srednje škole potpuno klasične gimnazije, moli da učenici koji se upišu u te škole ne moraju polaziti šestoljetke, sedmoljetke i osmoljetke, jer to ne moraju ni učenici državne klasične gimnazije. Zatraženo je i dopuštenje upisa na Filozofski fakultet onim svršenim učenicima vjerskih srednjih škola koji se kane kvalificirati za profesore na vjerskim srednjim školama, da ne ponestane kvalificiranoga profesorskoga kadra.¹⁴

U svezi s navedenom problematikom predsjednik hrvatske Vjerske komisije Svetozar Ritig 18. kolovoza 1951. uputio je pismo dekanu Bogoslovnog fakulteta i crkvenom nadzorniku Interdijecezanske vjerske škole u Zagrebu, odgovarajući na predstavku sa zborovanja izaslanika vjerskih gimnazija i škola te Dekanata Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održanog 30. i 31. srpnja u Zagrebu. Ritig je izvijestio da je o navedenom razgovarao s Bakarićem koji se složio sa stajalištem ministra prosvjete NR Hrvatske Miloša Žanka, kako prema sveučilišnom državnom zakonu nikako ne mogu biti apsolventi vjerskih škola i gimnazija upisani kao redoviti, pa ni izvanredni slušatelji Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, koji je integralni dio državnoga sveučilišta, jer zakon jasno propisuje polaganje maturalnoga ispita na državnim školama za polazak sveučilišta.¹⁵

Nakon svega je 3. studenoga 1951. doneseno rješenje u obliku »Uputstava« Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH iz kojeg proizlazi da se maturantima vjerskih srednjih

¹² HDA, KOVZ, kut. 137, 2053/1950.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 400.

¹³ Nadbiskupijski arhiv Zagreb, gradivo Nadbiskupskog duhovnog stola (dalje: NAZ, NDS), br. 4666–1949; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 523–395.

¹⁴ HDA, OF Ritig, kut. 4.

¹⁵ HDA, KOVZ, kut. 138, 5869/51

škola ne priznaje pravo upisa na fakultete, pa tako ni na bogoslovne. Tim je povodom Poslovni odbor biskupskih konferencija 17. studenoga 1951. uputio pismo Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske u kojem navodi kako se tijekom spomenutih pregovora pokazalo da ima znatnog razilaženja u shvaćanju, odnosno tumačenju pojedinih članaka Ustava FNRJ i Ustava NRH, što sprečava donošenje konačnog rješenja s obzirom na sve vjerske srednje škole u državi. Istaknuto je kako posebni razlozi nalažu da se žurno uredi status Interdijecezanske vjerske srednje škole u Zagrebu, koja je kao Nadbiskupska klasična gimnazija imala pravo javnosti u Kraljevini Jugoslaviji, a kojoj je rješenjem Ministarstva prosvjete NRH od 20. lipnja 1948. opozvana dozvola za rad kao privatnoj gimnaziji s pravom javnosti. Upozoreno je da bez prava javnosti Interdijecezanska vjerska srednja škola gubi svoj smisao, tako da je »čin ukinuća njezinog prava javnosti za nju istovjetan sa smrtnim udarcem« jer ako maturanti te škole nemaju uvjete za upis na Bogoslovni fakultet i ako se oni ubuduće neće moći upisati na fakultet ni kao »stalni slušači-hospitanti«, onda bi Zagrebačka nadbiskupija morala većinu svojih pitomaca poslati u pokrajinska bogoslovna učilišta čisto crkvenog karaktera, što bi bio financijski nepotreban i nemoguć teret. Biskupi su u predstavi dobro predvidjeli da se radi o nekoj vrsti indirektnog, postupnog ukidanja Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu.¹⁶

To se i dogodilo te je Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske 31. siječnja 1952. donio okružnicu prema kojoj učenici do svoje 15. godine mogu polaziti samo državne škole, a Bogoslovni fakultet izbačen je iz sastava Zagrebačkog sveučilišta.

Na sva zbivanja oko vjerskih škola reagirali su i biskupi predstavkom predsjedniku Josipu Brozu Titu upućenom s Biskupske konferencije održane u Zagrebu od 23. do 26. rujna 1952. Biskupi u predstavi ističu da se radi o likvidaciji katoličkih škola na području FNRJ, te dodaju: »Čitav niz klasičnih gimnazija i realki, viših škola, srednjih škola, tehničkih i osnovnih škola i dječjih vrtića, zatvoreni su, a zgrade zaplijenjene pravim vlasnicima. Crkvena prava se poštuju samo u tzv. vjerskim školama – tj. školama za izobrazbu svećenstva. Na žalost i te su škole izložene mnogim ograničenjima i zabranama, da je jasno da se samo trenutno podnose i to kao nužno zlo. Samo ćemo spomenuti da ove škole nisu javno priznate, iako im je osoblje visoko kvalificirano, a onima koji je pohađaju odriče se pravo na povlastice koje uobičajeno imaju učenici u javnim školama (smanjena cijena putničkim kartama, kraće služenje vojnog roka itd.).«¹⁷

Poslije je pitanje vjerskih škola definirano i Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953. Iako sam Zakon nije donio nekih posebnih novina u pravima vjerskih zajednica, ipak je regulirao neke pravne nejasnoće, koje su se dotad nalazile u raznim zakonima te se napokon pravna regulativa u svezi s vjerskim zajednicama našla u jednom posebnom zakonu. Navedeni Zakon bar je teoretski jamčio slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijesti. Prema ovom Zakonu, mogle su se osnivati vjerske škole za spremanje svećenika.¹⁸

¹⁶ HDA, KOVZ, kut. 138, 8267/1951. Cjeloviti tekst predstavke objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 406–409.

¹⁷ Spis »Katolički kler u emigraciji«, HDA, KOVZ, kut. 341. Cjeloviti tekst predstavke objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 276–282.

¹⁸ *Službeni vjesnik FNRJ*, br. 22, 27. svibnja 1953.

Franjevačka gimnazija u Visokom obratila se 4. srpnja 1953. dopisom Savjetu za prosvjetu i kulturu NR BiH sa zahtjevom da joj se, sukladno tom Zakonu, dopusti upis djece poslije svršena četiri razreda osnovne škole. Međutim, Savjet je odbio tu mogućnost ističući kako u Zakonu izričito stoji da škole za spremanje svećenika mogu pohađati samo djeca koja su svršila obvezno osnovno školovanje, tj. osmogodišnje.¹⁹ Isto je bilo i u Hrvatskoj, gdje je 30. kolovoza 1954. Izvršno vijeće Sabora donijelo upute za provođenje odredbi Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, koje se odnose na vjerske škole, tj. da se u vjerske škole mogu upisati samo oni učenici koji su svršili osmogodišnje školovanje, a u sjemeništa samo učenici vjerskih škola.²⁰

Međutim, u svezi s navedenim Savezna je komisija za vjerska pitanja napravila iznimku za škole Islamske vjerske zajednice, s obrazloženjem da navedena odluka njih najviše pogađa. Tako je odlučeno da Vrhovno islamsko starješinstvo treba raspisati natječaj u kojem će se kao uvjet za upis u islamske škole navesti obvezna osmogodišnja škola, ali će interno izvijestiti svoja niža tijela da će se u medrese moći upisati i učenici sa svršena četiri razreda osnovne škole u mjestima u kojima još nisu otvorene osmogodišnje škole.²¹

Katolička je Crkva u BiH 1955. godine u svojim srednjim vjerskim školama imala 293 polaznika. Od navedenog broja 119 sjemeništara školovalo se u franjevačkom sjemeništu, tj. gimnaziji u Visokom, dok su se ostali školovali u drugim republikama. Svjetovni svećenici uglavnom su se školovali u drugim republikama, jer u BiH nisu imali svojih škola.²²

U jednom spisu Vjerske komisije NR BiH iz 1957., pripremljenom za savjetovanje u saveznoj Vjerskoj komisiji, istaknuto je kako treba pojačati utjecaj Vjerske komisije na rad franjevačkih škola.²³ S druge strane, biskup Čule je, nakon izlaska iz zatvora, sve češće zahtijevao od državnih vlasti omogućavanje otvaranja jedne vjerske škole u Hercegovini, u kojoj nije bilo ni jedne takve škole.²⁴

Državne je vlasti posebno uznemirio pokušaj trapista u Banjoj Luci da osnuju vjersku školu. Školu su navodno pohađala samo četiri učenika dovedena iz Međimurja, od kojih su dvojica vrlo brzo napustila školu, a druga dvojica to su namjeravala učiniti. Iako se škola sama po sebi raspala, predsjednik Vjerske komisije NR BiH Todo Kurtović zatražio je na sjednici Komisije 17. siječnja 1959. da Savjet za prosvjetu SNO Banje Luke školu i formalno zabrani, a na sjednici od 22. lipnja 1959. da i onu dvojicu đaka, koji su još tamo, treba najuriti. Također je ustvrdio kako su trapisti loš red, koji na sve načine pokušava u BiH stvoriti svoj kadar, što treba odlučno spriječiti, pa i razmotriti mogućnost njihova izгона iz BiH. Komisija je zaključila kako se pokušaji svećenstva da osnivaju škole bez dogovora s državnim vlastima neće tolerirati ni po kojim uvjetima.²⁵

¹⁹ ABH, ZKVP, god. 1953., 139/1953.

²⁰ *Vjesnik*, Zagreb, 31. kolovoza 1954., str. 2.

²¹ ABH, ZKVP, kut. 4, 158/1955.

²² »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: ABH, ZKVP, kut. 4, 42/1955.

²³ ABH, ZKVP, kut. 5, 188/1957.

²⁴ ABH, ZKVP, kut. 6, 232/1958.

²⁵ ABH, ZKVP, kut. 7, 117/1959. i 131/1959.

Visoke škole

Što se tiče visokih crkvenih škola u BiH, vlasti su dopuštale rad samo Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Na traženje Vrhbosanske nadbiskupije u ljeto 1946. godine da se dopusti rad Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu u Sarajevu, ministar prosvjete NR BiH Cvijetin Mijatović odgovorio je kako Franjevačka teologija može zadovoljiti sve potrebe obrazovanja katoličkog svećenstva u BiH te se ne može odobriti rad još jedne iste takve bogoslovije.²⁶ Na tu odluku reagirali su upravitelji svih triju biskupija u BiH predstavkom Ministarstvu prosvjete NR BiH od 25. siječnja 1947., ističući kako nadbiskupijske crkvene zavode po Crkvenom zakonu ne mogu zamijeniti redovnički zavodi, naročito zbog toga što u sklopu zavoda moraju postojati sjemeništa, gdje se svećenici odgajaju po hijerarhijskim, a ne redovničkim pravilima.²⁷

Uprava državne bezbjednosti (UDBA) u jednom izvješću navodi kako su u franjevačkoj bogosloviji, koja je jedina u BiH i ima oko 30 učenika, sva osmorica profesora »nastrojena u ustaškom duhu« te su dvojica od njih uhićena zbog pomaganja križarima. Ističe se i da je molba za otvaranje isusovačke bogoslovije odbijena od strane Ministarstva prosvjete NR BiH.²⁸ S obzirom na nedostatak vjerskih škola u BiH, dio svećeničkog pomlatka školovao se na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. No s novim problemima, kako je već spomenuto, susreo se i taj fakultet, koji je bio u sastavu Zagrebačkog sveučilišta sve do 29. siječnja 1952., kada je Vlada NR Hrvatske donijela rješenje kojim se on ukida, tj. prestaje biti u sastavu Sveučilišta (isto je učinjeno i s Bogoslovnim fakultetom u Ljubljani, kao i Pravoslavnim bogoslovnim fakultetom u Beogradu).²⁹

U svezi s ukidanjem bogoslovnih fakulteta Josip Broz Tito je na pitanje američkih novinara u ožujku 1952. odgovorio: »Naš Ustav nam ne daje pravo da se ti fakulteti izdržavaju državnim budžetom, jer je Crkva odvojena od države.«³⁰ A nekoliko dana poslije delegaciji I. kongresa Saveza studenata Jugoslavije kazao je: »Mi smo ranije pomagali te fakultete, iako to nije bilo u skladu s Ustavom. Mi smo to činili zbog toga, što smo htjeli srediti odnose s Crkvom, da je iz inozemstva ne iskorištavaju protiv nas.«³¹

Bez obzira na sve poteškoće, Predsjedništvo biskupskih konferencija obavijestilo je 23. travnja 1952. Predsjedništvo Vlade NR Hrvatske i Vladu FNRJ da će Rimokatolički bogoslovni fakultet u Zagrebu nastaviti radom kao interdijecezanska vjerska ustanova svih hrvatskih biskupija kao i ostalih biskupija izvan Slovenije na teritoriju FNRJ. Dalje moli vladu da se uredi sva pitanja koja nastaju u svezi s povratkom fakulteta pod isključivu upravu Crkve te se iz godišnjeg budžeta osigura državna subvencija i dopusti prikupljanje doprinosa od vjernika za potrebe fakulteta i na neki način prizna položaj studenata u smislu odgode vojske po studentskom roku.³²

²⁶ AVN, 1484/1946.

²⁷ AVN, 112/1947.

²⁸ »Elaborat o Katoličkoj crkvi«. HDA, Služba državne sigurnosti, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova SR Hrvatske (dalje: SDS RSUP SRH), kut. 5, šifra 001, red. br. 1.

²⁹ HDA, KOVZ, kut. 139.

³⁰ *Vjesnik*, Zagreb, 13. ožujka 1952., str. 1.

³¹ *Vjesnik*, Zagreb, 16. ožujka 1952., str. 1.

³² HDA, KOVZ, kut. 140 i OF Ritig, kut. 7. Cjeloviti tekst predstavke objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 417–418.

Naime, polaznici vjerskih škola bili su, kao i polaznici drugih škola, obvezni služiti vojni rok. Na odsluženju vojnoga roka susretali su se s raznim oblicima šikaniranja zbog svoga poziva. Međutim, iako su bili ravnopravni s polaznicima drugih škola u obvezama, to nisu bili i u pravima.

U predstavi Komisiju za vjerske poslove NR Hrvatske od 21. studenoga 1949. đakovački biskup Antun Akšamović moli Komisiju neka kod nadležnih državnih vlasti posreduje za donošenje rješenja da se zakonskim pogodnostima mogu koristiti i đaci visokih vjerskih škola, koje su u rangu fakulteta. Navedene su sljedeće škole: Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj, Franjevačka teologija u Sarajevu, Franjevačka teologija u Mostaru, Biskupsko bogoslovno sjemenište u Mariboru, Centralno bogoslovno sjemenište u Splitu, Biskupska bogoslovna visoka škola u Đakovu, Biskupska bogoslovna visoka škola u Senju, Dominikansko-teološko učilište u Dubrovniku i Vrhbosanska filozofska teološka visoka škola u Sarajevu.³³

Državne vlasti ostale su kod svoga stajališta pa je Poslovni odbor biskupskih konferencija 5. kolovoza 1951. uputio pismo Generalnom štabu Jugoslavenske armije u Beogradu u kojem moli da đaćku povlasticu i odgodu služenja vojnog roka do svršenog studiranja primijeni i na učenike katoličkih vjerskih srednjih škola i visokih teoloških učilišta iz razloga jednake državne pravednosti prema svim građanima te iz nacionalnih i pedagoških razloga.³⁴

Komisija za vjerske poslove NR Hrvatske poslala je 22. rujna 1951. Poslovnom odboru biskupskih konferencija dopis u kojem izvješćuje da je od vojnih vlasti 12. rujna 1951. dobila obavijest da će se dogoditi služba u stalnom vojnom kadru studentima Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, a da će se đacima srednjih i njima ravnih škola rođenih 1931. godine, izuzetno od odredaba Pravilnika, odgoditi vojna služba do svršetka školovanja, ako to zatraže prilikom regrutiranja ili se obrate molbama vojnoteritorijalnim tijelima, kako je to činjeno ranijim godištima te da ta odgoda može biti najdalje do 27 godina starosti.³⁵

Tako su dijelom uvaženi biskupski zahtjevi, ali će se problemi služenja vojnoga roka za svećenike i polaznike vjerskih škola nastaviti i narednih godina, ponajprije ovisno o razvoju crkveno-državnih odnosa.

Katolička je Crkva u NR BiH 1955. imala 69 bogoslova na teološkim fakultetima. Od navedenog broja 43 bogoslova školovala su se na franjevačkom fakultetu u Sarajevu, dok su se ostali školovali u drugim republikama. Svjetovni bogoslovi uglavnom su se školovali u drugim republikama jer u NR BiH nisu imali svojih visokih škola.³⁶

I za ono malo bogoslova koji su se školovali u NR BiH nije bilo dovoljno smještajnog prostora, zbog zauzetosti crkvenih zgrada od strane vojske i raznih državnih ustanova. Zbog toga su provincijal Bosne Srebrene fra Boris Ilovača i provincijal Hercegovačke provincije fra Jerko Mihaljević 22. travnja 1957. uputili Izvršnom vijeću NR BiH zajedničku predstavku u kojoj zahtijevaju da se isprazni cijela zgrada Franjevačke gimnazije u Visokom za potrebe sjemeništa, kao i zgrada Franjevačkog samostana u Mostaru zbog smještaja onih studenata koji ne mogu biti smješteni na Teologiji u Sarajevu.³⁷

³³ HDA, KOVZ, kut 134, 2030/1949.

³⁴ HDA, KOVZ, kut. 138, 6660/1951.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 404–405.

³⁵ HDA, KOVZ, kut. 138, 6660/1951.

³⁶ »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: ABH, ZKVP, kut. 4, 42/1955.

³⁷ ABH, ZKVP, kut. 5, 108/1957.

S obzirom na to da se navedeno pitanje nije rješavalo, Vjerska komisija NR BiH uputila je 8. listopada 1957. pismo Koordinacionom odboru Izvršnog vijeća Sarajeva tražeći rješavanje problema. U pismu se navodi da franjevci traže, ako se ne može pitanje riješiti smještajem u Mostaru, da se to omogući u Livnu, ili isprazni 6–7 prostorija u sjemeništu u Visokom. Upozorava se na činjenicu da zbog takvog stanja oko 530 učenika i studenata pohađa vjerske škole izvan NR BiH, ponajprije u Hrvatskoj, po vrlo povoljnim uvjetima. Mišljenje Komisije bilo je da ni Mostar ni Livno ne dolaze u obzir jer bi to značilo osnivanje novih vjerskih škola, ali i zbog toga jer je u livanjskom samostanu smješten najreakcionarniji dio franjevac, koji su postali biskupijska ekspozitura i oslonac svjetovnog svećenstva, a takvima ne bi trebalo prepustiti odgoj mladeži. Komisija je najboljim rješenjem smatrala ispražnjenje nekoliko prostorija u visočkom sjemeništu jer tamo već postoji vjerska škola, a profesori su umjereniji u svom držanju nego u drugim vjerskim školama. U krajnjoj liniji, Komisija je smatrala da bi se moglo ići na kombinaciju sa samostanom u Fojnici, jer postrojbe JNA namjeravaju napustiti novi dio tog samostana.³⁸

Predsjednik Vjerske komisije NR BiH Vlado Šegrt u izvješću saveznoj Vjerskoj komisiji od 13. prosinca 1957. ističe da se u navedenim slučajevima pretjeralo u odnosu na vjerske škole u Hrvatskoj i Sloveniji. Upozorava da je potrebno nešto učiniti te da je franjevcima obećano kako će se u sjemeništu u Visokom osloboditi dio prostorija, zauzetih od strane raznih državnih ustanova, kako bi se tamo otvorila prva godina Teologije, ali da to još nije riješeno jer nemaju gdje smjestiti internat Škole u privredi.³⁹

Državne vlasti s vremenom su počele oslobađati pojedine prostorije za potrebe sjemeništa, ali to nije bilo dovoljno, pa je provincijal Boris Ilovača 12. travnja 1959. uputio pismo Vjerskoj komisiji NR BiH u kojem traži ustupanje još triju prostorija, koje je koristila Državna gimnazija.⁴⁰ Te tri prostorije sjemeništu su ustupljene u jesen 1961., s ciljem da se u njih smjesti prva i druga godina Teologije.⁴¹

Jačanje nadzora nad vjerskim školama

Komunističkom režimu posebno je smetao sve veći odaziv mladeži u škole za spremanje svećenika. Kako bi se to zaustavilo, poduzete su razne mjere, koje nisu prezale ni od najprljavijih metoda, niti je država za te mjere žalila sredstava. Najznačajnije mjere svodile su se na pooštavanje nadzora nad radom škola za spremanje svećenika i poticanje bogoslova na napuštanje tih škola nudeći im razne novčane i druge pogodnosti.

Za zatvaranje vjerskih škola režim se koristio odredbom Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica kojom je predviđeno da se zbog možebitnog »neprijateljskog« djelovanja pojedinaca može zatvoriti i škola. Ta je odredba iskorištena za zatvaranje vjerske škole i sjemeništa u Rijeci i Splitu 1955. odnosno 1956. godine. Navedena zakonska odredba izbačena je iz Zakona tek 1965., zbog pritiska vjerskih zajednica.⁴²

³⁸ ABH, ZKVP, kut. 5, 173/1957.

³⁹ ABH, ZKVP, kut. 5, 127/1957.

⁴⁰ ABH, ZKVP, kut. 7/8, 150/1959.

⁴¹ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 23, 23. 10. 1961., u: ABH, ZKVP, kut. 14, 208/1961.

⁴² *Vjesnik*, Zagreb, 17. svibnja 1955., str. 2; Radmila RADIĆ, *Država i verske zajednice 1945–1970*, knj. I., Beograd, 2002., str. 418.

Zbog zatvaranja navedenih škola u Splitu u problemima se našla i Hercegovačka franjevačka provincija jer nije imala gdje smjestiti svoje đake koji su se tamo školovali. Zbog toga su zamolili Provincijalat Bosne Srebrene da te učenike i studente primi u Visoko i Sarajevo, koji su ionako imali problema sa smještajem svojih polaznika, zbog zauzetosti prostora od strane državnih ustanova.⁴³ Hercegovački bogoslovi primljeni su u sjemenište u Kovačićima, gdje je postalo pretijesno, pa je provincijal Bosne Srebrene Boris Ilovača 21. svibnja 1956. uputio pismo Izvršnom vijeću NR BiH, u kojem traži da se sjemeništu dodijeli »Dječje obdanište« u blizini bogoslovije, za smještaj prostorija provincijalata. Ukoliko to nije moguće, zamolio je da se u Mostaru isprazni Šegrtska škola iz samostana, pa bi tamo smjestili dva godišta bogoslova, a tri bi godišta ostala u Kovačićima.⁴⁴ Međutim, Vjerska komisija NR BiH na svojoj je sjednici 28. rujna 1957. zaključila kako Mostar ne dolazi u obzir već da se bogoslovi premjeste u Visoko, gdje već postoji sjemenište. Provincijalima će se obećati da će se osloboditi prostorije u Visokom, a ako budu ustrajavali na Mostaru, primijenit će se propisi koji reguliraju problematiku otvaranja novih škola.⁴⁵ Na sjednici Vjerske komisije NR BiH 21. ožujka 1959. istaknuto je da treba šire razmotriti korisnost vanjskih predavanja u katoličkim vjerskim školama. Ta su predavanja trebala prikazati postavke državne politike i društvenog uređenja, a organizator predavanja trebalo je biti Udruženje, s tim da se razmatralo treba li ih održavati u školama ili u prostorijama Udruženja, s obzirom na to da bi crkveno vodstvo moglo zabraniti miješanje Udruženja u rad škola. Predloženo je i da se za Teološki fakultet organiziraju izleti po Jugoslaviji, s ciljem upoznavanja zemlje.⁴⁶

Jači nadzor nad vjerskim školama trebao je rezultirati i boljim rodoljubnim odgojem sjemeništara, posebice putem nastave povijesti i književnosti, pri čemu bi učenici pisali pisane sastave na tu temu. Također se poticao odlazak sjemeništara na omladinske radne akcije kako bi se jačali njihovi kontakti s mladima iz svjetovnih škola. Bilo je i ideja da se u vjerskim školama formiraju sekcije Udruženja ili nešto slično što bi osiguravalo upisivanje svršenih svećenika u Udruženje. Međutim, fratri su se tome opirali bojeći se reakcije crkvenih vlasti.⁴⁷

Katolička Crkva u BiH imala je samo dvije vjerske škole, tj. gimnaziju u Visokom i bogosloviju u Sarajevu. Gimnaziju u Visokom 1959. pohađalo je 152 učenika (prije rata, tj. 1939. godine njih 155), a bogosloviju u Sarajevu 101 student. Na školovanju u drugim republikama nalazilo se 605 učenika s područja BiH. Broj kandidata za prijem u školu u Visokom uvijek je bio znatno veći od broja koji je mogao biti primljen. Međutim, znatan broj primljenih napuštao je školu tijekom školovanja. Vlasti su uglavnom bile zadovoljne radom profesora u visočkoj gimnaziji, od kojih su većina bili članovi Udruženja. Jedna manja skupina profesora smatrana je od strane vlasti šovinističkom te im je posebno zamjerano što se bore za čistoću hrvatskog jezika. Vlasti su smatrale da oni jezikom ističu

⁴³ »Informacija o smještajnim problemima franjevačkih samostana u Visokom i Kreševu«, u: ABH, ZKVP, kut. 5, izvještaji 67–70/1956.

⁴⁴ ABH, ZKVP, kut. 5, 65/1956.

⁴⁵ ABH, ZKVP, kut. 5, 168/1957.

⁴⁶ ABH, ZKVP, kut. 7, 120/1959.

⁴⁷ »O nekim problemima iz odnosa između organa vlasti i katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini«, u: ABH, ZKVP, kut. 7, 129/1959.

svoje političko opredjeljenje. S druge strane, vlasti su smatrale da »pozitivni« svećenici pretjeruju s isticanjem svoga jugoslavenstva, što je imalo prizvuke negiranja nacionalnosti u Jugoslaviji. Iako su vlasti smatrale da u sjemeništu nema nikakvih neprijateljski organiziranih skupina, ipak su procjenjivale kako postoje uvjeti za njihov nastanak. Nešto je drugačije stanje u tom smislu bilo u sarajevskoj bogosloviji, gdje su vlasti sumnjile skupinu studenata da pripadaju ilegalnoj organizaciji »Hrvatska zajednica mladih«, a za koju je znao i njene članove štitić meštar bogoslovije fra Vlado Karlović. Vlasti su razlog tome vidjeli u pristranim predavanjima povijesti i isticanju čistoće hrvatskog jezika u toj školi. No vlasti su tvrdile da su uspješnim djelovanjem spriječili osnivanje takve organizacije u samoj bogosloviji. Ipak, zabrinjavala ih je činjenica da većina svršanih bogoslova, nakon odlaska na teren, nije željela surađivati s vlastima. Crkvene su vlasti stale u obranu bogoslova činjenicom da je većina njih sudjelovala na radnim akcijama. No vlastima to nije bilo dovoljno te su izražavali nezadovoljstvo što nije dopušteno u bogosloviji formirati sekciju Udruženja. Bez obzira na navedeno, vlasti su procjenjivale kako ipak u bogosloviji većinu čine bogoslovi i profesori skloni suradnji s državnim vlastima, ali im stroga franjevačka stega ne dopušta to javno iskazati. Vjerska komisija smatrala je da u gimnaziji i bogosloviji treba pojačati politički rad i utjecaj na stanje u tim školama, u vidu organizacije raznih predavanja, proslava državnih svečanosti i pojačanog kontakta s učenicima i profesorima. Također je trebalo pozvati vodstva tih škola i upozoriti ih na neprijateljsko djelovanje pojedinaca, koji trebaju pred zakonom odgovarati, te bi takve trebalo odmah odstraniti iz škola, na čelu s Vladom Karlovićem, a za novog meštra postaviti »pozitivnijeg« svećenika. Komisija je smatrala kako od njih treba tražiti da se u škole ne primaju kandidati iz obitelji koje surađuju s neprijateljskom emigracijom. Prevladalo je mišljenje kako će ovi zahtjevi biti prihvaćeni jer je franjevcima u interesu imati svoje škole koje im omogućuju dominaciju u BiH, a naročito kad saznaju da biskupi namjeravaju otvoriti svoju Teologiju u Sarajevu. Procijenjeno je kako će im najteže pasti zahtjev za smjenu Karlovića, kojega jako cijene, a koji je ujedno i član Glavnog odbora Udruženja. Bez obzira na razvoj situacije, procijenjeno je da će s Karlovićem trebati više razgovarati i pokušati na njega utjecati da promijeni svoje stavove. Komisija je pogrešnom ocijenila odluku Državnog sekretarijata za narodnu obranu o ukidanju prava bogoslovima da ne moraju služiti vojsku prije svršetka školovanja.⁴⁸

Uslijedili su posjeti Franjevačkoj bogosloviji u vidu prosvjetnog nadzora, kojom prigodom su obavljani razgovori s vodstvom bogoslovije, profesorima i studentima, o svakodnevnom radu i problemima škole. Tijekom razgovora i jedni i drugi nastojali su davati diplomatske, općenite odgovore. Za Karlovića je primijećeno da, kada govori o razdoblju rata, uvijek kaže »za vrijeme Hrvatske«, a nikada »za vrijeme okupacije«, a kada govori o odgoju studenta u duhu bratstva i jedinstva, izbjegava te izraze te govori kako ih odgaja da »ne ističu svoje hrvatstvo«.⁴⁹

Nakon provedenih nadzora vjerskih škola provincijal fra Boris Ilovača u društvu s rektorom Franjevačke teologije u Sarajevu fra Karlom Karinom i ravnateljem visočkog sje-

⁴⁸ »Informacija o vjerskim školama u narodnoj Republici Bosni i Hercegovini«, u: ABH, ZKVP, kut. 8, 153/1959.

⁴⁹ ABH, ZKVP, kut. 8, 319/1959.

meništa fra Rastislavom Drljićem 28. lipnja 1960. posjetili su Vjersku komisiju NR BiH. Tom prigodom ustvrdili su kako u njihovim školama ne može biti nikakvih neprijateljskih aktivnosti i da bi oni odmah učenike, koji bi se možebitno time bavili, udaljili iz škola. Ustvrdili su da državne službe takve informacije dobivaju jednostrano, uglavnom od bivših polaznika škola, koje su oni istjerali. Kao primjer ispravnog odgoja svojih učenika Drljić je predao rad jednog učenika o Josipu Brozu Titu, koji se predstavnicima Komisije jako svidio.⁵⁰

Franjevačke su škole i prigodom proslave Dana Republike 29. studenog 1960. održale svečane akademije u nazočnosti predstavnika Vjerske komisije. Na svečanosti su, prema navodima u *Biltenu* Vjerske komisije, održavani referati bogoslova posvećeni povijesti i aktualnom političkom trenutku Jugoslavije te Josipu Brozu Titu, čije su zasluge veličane kako od strane bogoslova tako i od provincijala Ilovače.⁵¹

Rektor Franjevačke teologije u Sarajevu fra Karlo Karin izjavio je u Vjerskoj komisiji NR BiH 10. veljače 1962. kako se iz katoličkih vjerskih škola teško mogu očekivati neke izrazito pozitivne osobe, s obzirom na okolnosti koje samo smetaju, kao npr. nepostojanje solidne idejne osnove za odgoj sjemeništaraca i teologa, politika bivšeg provincijala Ilovače (u međuvremenu je provincijalom imenovan fra Vjekoslav Zirdum) prema vlastima i Udruženju (Ilovača je bio oštar protivnik Udruženja i nije bio sklon čvrščoj suradnji s vlastima), podjele u provinciji i nejedinstvo profesora u svezi s načinom odgoja pomlatka. Iznio je mišljenje kako treba učiniti nove pokušaje za ozdravljenje tog stanja, ističući kako će to biti teško s obzirom na to da je postojeće stanje uzelo dubljeg korijena i kako ne postoji potreban broj tome naklonjenih profesora. Stajalište je Vjerske komisije da treba u vjerskim školama pojačati održavanje predavanja na temu aktualnih društveno-političkih domaćih i inozemnih zbivanja, što se u praksi uskoro počelo redovito provoditi. Pojačan je i nadzor prosvjetnih vlasti nad radom vjerskih škola s ciljem utvrđivanja usklađenosti plana i programa sa suvremenim kretanjima u Crkvi i društvu. Nakon nadzora u franjevačkoj gimnaziji u Visokom zaključeno je da je nastava, s obzirom na to da se radi o vjerskoj školi, na takvom stupnju da po svojoj liberalnosti stoji iznad onih okvira koji su obvezni za takvu vrstu škole. No zaključeno je i da strogi uvjeti života u sjemeništu, način odgoja, kao i spoznaje u životu, do kojih dolaze sudjelujući na radnim akcijama i u dodiru s vanjskim svijetom, dovode do prilično brojnog kolebanja sjemeništaraca u svezi sa svećeničkim pozivom.⁵²

Pritisak vlasti na bogoslove s ciljem napuštanja vjerskih škola

Što se tiče izvlačenja bogoslova iz škola za spremanje svećenika, sve se češće u Vjerskoj komisiji postavljalo pitanje treba li uopće ići na stipendiranje bivših pitomaca vjerskih škola jer je to postalo nezgodno zbog obitelji palih boraca, koje nemaju mogućnosti školovanja djece, a i zbog toga jer za dobivanje stipendije treba ispunjavati i druge uvjete.

⁵⁰ »Bilten« Vjerske komisije NR BiH, br. 1, kolovoz 1960., u: ABH, ZKVP, kut. 11.

⁵¹ »Bilten« Vjerske komisije NR BiH, br. 3, Sarajevo, decembra 1960., str. 4–5, u: ABH, ZKVP, kut. 12, 1960/61., 190/1960.

⁵² ABH, ZKVP, kut. 17, 224/1962.

Predlagano je da se tim pitomcima daje socijalna pomoć pri napuštanju vjerskih škola, a oni bi trebali, kao studenti, ispuniti potrebne uvjete za dobivanje stipendija redovnim putem. Upozoravano je da se kod davanja pomoći i dodjele stipendija treba voditi računa o svakom slučaju posebno jer nije isključena zloupotreba takve mogućnosti bilo od strane roditelja i pitomaca bilo od strane Crkve.⁵³

Pritisak na bogoslove da napuste vjerske škole posebice je bio izražen dok su bili na odsluženju vojnoga roka. Vjerska komisija NR BiH upozoravala je na pretjeran pritisak na bogoslove u JNA.⁵⁴ Bilo je slučajeva da se na njih vršio pritisak da se odreknu Crkve. Predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja Dobrivoje Radosavljević smatrao je to pogrešnom metodom, ističući kako s bogoslovima u vojsci treba raditi politički, uvjeravati ih u ispravnost socijalističkog sustava, prilagođavati ih jugoslavenskoj stvarnosti i boriti se protiv njihove »vjerske zatucanosti«. Smatrao je kako oni iz vojske trebaju izići kao bolji, tj. državi lojalniji svećenici, a ne tražiti da prestanu biti svećenici, jer će tako u Crkvi ostati samo najreakcionarniji. Podršku takvim stavovima dao je i Aleksandar Ranković.⁵⁵ Na problem izvlačenja bogoslova iz vjerskih škola ukazao je i član Savezne komisije za vjerska pitanja Milivoje Urošević, na savjetovanju u toj Komisiji u veljači 1957. On je kazao da se kod izvlačenja učenika iz vjerskih škola daju prevelike povlastice takvim učenicima, pa i stipendije, te to koriste i neki koji nisu ni željeli ići u vjerske škole nego su ih namjerno tamo upisali, da bi ih se kasnije izvuklo i tako dobilo povlastice. On je predložio prestanak takve prakse i izjednačavanje tih učenika s ostalim civilnim učenicima. Prema njegovu mišljenju, važnije je bilo poduzeti mjere u onim krajevima koji regrutiraju većinu svećenika, kao npr. Sinj, Istra i zapadna Hercegovina, te tako tu tendenciju zaustaviti.⁵⁶

Bez obzira na sve pritiske usmjerene na otežavanje djelovanja škola za spremanje svećenika, broj je njihovih polaznika iz godine u godinu rastao. Tako je Katolička Crkva u BiH 1954. godine morala odbiti 70 kandidata za svećeničke škole, što zbog nedostatka prostora što zbog neispunjavanja uvjeta samih kandidata.⁵⁷ To je komunistički režim posebno zabrinjavalo te je i dalje nastavljena djelatnost u smjeru slabljenja rada tih škola i smanjenja broja polaznika u njima.⁵⁸

Istovremeno je Franjevačka provincija Bosne Srebrene u dopisu od 15. srpnja 1957. od Sarajevskog sveučilišta zatražila priznavanje svjedodžbi njihove srednje škole u Visokom za upis na pojedine fakultete. To je bilo nužno kako bi Provincija mogla školovati nastavnički kadar za svoje škole, ali i kako bi učenici mogli steći određena prava koja imaju učenici drugih škola, poput socijalnog osiguranja, popusta na vožnju u javnom prijevozu i sl. Također bi se omogućilo daljnje školovanje onim učenicima koji napuste vjerske škole. Sveučilište je zatražilo mišljenje Vjerske komisije koja je odgovorila da, s obzirom na za-

⁵³ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 24. 12. 1956., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁵⁴ »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: ABH, ZKVP, kut. 4, 42/1955.

⁵⁵ Stenografski zapisnik sa sjednice Odbora za unutrašnju politiku SIV-a, od 13. 12. 1955., u: ABH, ZKVP, kut. 4, br. 61/1955.

⁵⁶ Zapisnik sa Savjetovanja u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, od 12. 2. 1957., u: HDA, KOVZ, kut. 38, Pov. 5/1957.

⁵⁷ »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: ABH, ZKVP, kut. 4, 42/1955.

⁵⁸ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 9. 4. 1955., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

konske propise, navedenom zahtjevu nije moguće udovoljiti. Činjenicu da su neki učenici vjerske škole ipak upisivali fakultete pravdali su time što su oni polagali razlikovne ispite.⁵⁹ Zapravo, radilo se o učenicima koje je država poticala da napuste vjerske škole. Naime, država je bogoslovima koji su napuštali škole za spremanje svećenika davala novčanu pomoć i omogućavala im upis na državne fakultete.⁶⁰ Komisija je smatrala da treba pitanje utjecaja svećenstva na regrutaciju mladeži i časnih sestara za njihove redove i vjerske škole suzbijati preko političkih organizacija.⁶¹

Državna vlast smatrala je da se u školama za spremanje svećenika guše građanska i ustavna prava te da treba osigurati jači nadzor nad njihovim radom.⁶² Vlastima je smetalo što Crkva nastoji onemogućiti bilo kakav utjecaj izvana na polaznike svojih škola. Tako učenici za vrijeme školskog dopusta nisu mogli ići svojim kućama već su zadržavani u župnim uredima ili su skupno odlazili na ljetovanje u pojedine samostane. Ako bi netko i bio pušten kući, bio bi posjećivan od profesora ili mjesnih svećenika, koji su im davali savjete kako provesti slobodno vrijeme. Učenici tijekom školovanja nisu smjeli izlaziti iz sjemeništa pojedinačno nego uvijek u skupinama, nije im omogućeno čitanje dnevnog tiska, cenzurirana im je pošta, pa su tako mladi svećenici, prema mišljenju Vjerske komisije, po svršenom školovanju dolazili u župe »sa raznim predrasudama i neprijateljskim shvatanjima i bez ikakve veze sa stvarnošću i poznavanjem života.«⁶³

Problem vjerskih škola smatran je jednim od najvažnijih pitanja koje treba riješiti te je Vjerska komisija upozoravala kako se u Hrvatskoj tim pitanjem ozbiljno bave samo službe unutrašnjih poslova, dok u drugim republikama na tome rade omladinske organizacije.⁶⁴ Na sjednici Odbora za unutrašnju politiku Saveznog izvršnog vijeća u travnju 1959. Ivan Krajačić je glede izvlačenja bogoslova kazao kako je prvo vođen kurs, da se oni pametniji i inteligentniji izvlače iz bogoslovija, ali se onda shvatilo da tako u bogoslovijama ostaju »najgori elementi«, zatim da se radilo na slabljenju regrutiranja svećeničkog kadra iz krajeva od kuda najviše dolaze, s ciljem smanjenja priljeva učenika u vjerske škole.⁶⁵ Slična je stajališta iznio i Stjepan Iveković na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja 5. listopada 1959. te je predložio »infiltriranje« režimskih ljudi u svećeničke redove. On je postavio dvojbu: izvlačiti bogoslove iz škola ili pustiti da jedan broj pametnijih i inteligentnijih »naših« ljudi završe bogosloviju i oni budu temelj za staleška udruženja u budućnosti. Ustvrdio je kako se radi o tome da su »ovi mladi ljudi puno gori od starijih, agresivniji, bezobrazniji i puni ideja te mobiliziraju mlade na terenu.«⁶⁶

Međutim, u Vjerskoj komisiji BiH smatralo se kako je od politike izvlačenja bogoslova iz vjerskih škola bilo i koristi jer je tako stvoreno ozračje kolebanja u gotovo svim sjemeništima i uneseno nepovjerenje prema kadrovima koji se u njima školuju. No s druge strane, to je dovelo do pooštavanja kriterija za prijem budućih kandidata za svećenike u sjeme-

⁵⁹ ABH, ZKVP, kut. 5, 149/1957.

⁶⁰ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 31. 10. 1957., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁶¹ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 8. 4. 1958., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁶² Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 16. 10. 1958., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁶³ »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: ABH, ZKVP, kut. 4, 42/1955.

⁶⁴ Spis pod nazivom »Neki problemi iz rada Komisije za vjerska pitanja IV Sabora NRH«, u: HDA, KOVZ, kut. 38, Pov. 27/1–1958.

⁶⁵ R. RADIĆ, *Država i verske zajednice*, knj. II., str. 431.

⁶⁶ HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. 58/1959.

ništa. S obzirom na to da je i pored navedenih mjera broj kandidata za svećenička zvanja rastao, i u Vjerskoj komisiji BiH zaključili su kako bi daljnja politika njihova izvlačenja iz sjemeništa bila beskorisna. Procijenjeno je da je zato u prvi plan trebalo staviti primjenu raznih mjera, koje bi sprečavale odlazak mladih u sjemeništa.⁶⁷

Na sjednici sreske Vjerske komisije u Mostaru 5. lipnja 1959. Jure Galić iz Ljubuškog čvrsto je zauzeo stajalište da treba prekinuti izvlačenje bogoslova iz vjerskih škola i njihovo stipendiranje za daljnje školovanje u državnim školama. Smatrao je da od tih mladića treba dići ruke i pustiti ih da se sami snalaze kako god znaju, jer od njih ima više štete nego koristi. Ustvrdio je kako je potrebno veću aktivnost usmjeriti na srednjoškolsku mladež, gdje je najveća pozornost usmjerena i od strane svećenstva.⁶⁸

Na savjetovanju vodstava republičke i sreske Vjerske komisije s predsjednicima općinskih NOO-a 22. lipnja 1959. u Mostaru zaključeno je kako političkim radom s mladima treba sprečavati njihov odlazak u sjemeništa, a s obzirom na to da mnogi od njih tamo odlaze iz ekonomskih razloga, treba im omogućiti svršetak osnovne škole i uključivanje u izučavanje zanata. No, s druge strane zaključeno je da ne treba forsirati izvlačenje bogoslova iz vjerskih škola, a zahtjeve za stipendijama onih koji napuste sjemeništa trebalo je posebno razmotriti, ovisno o tome ispunjava li ta osoba zakonske uvjete, ima li osobne kvalitete i postoji li potreba i novčana sredstva za njegovim stipendiranjem.⁶⁹

Državne vlasti posebno je zabrinjavao stalni porast broja polaznika škola za spremanje svećenika, posebice iz zapadne Hercegovine. Znatan broj mladih iz BiH školovao se kod dominikanaca u Dubrovniku, koji su tražili kandidate u tim krajevima smatrajući kako su oni »fizički zdravi i umno bistri« te kao takvi prikladni svećeničkom pozivu. Smatralo se da, iako su razlozi uglavnom materijalni, bitan utjecaj ima tradicija i obiteljska religioznost. No Vjerska komisija NR BiH smatrala je i da vjerske škole posebnu pozornost poklanjaju djeci iz obitelji poginulih ili ubijenih »neprijatelja« jer to im je jamstvo da će im učenici iz tih obitelji biti najprivrženiji. No primijećeno je da se u novije vrijeme polaznici škola biraju i iz obitelji pripadnika partizanskog pokreta ili poginulih partizana.⁷⁰ Međutim, prema podacima Vjerske komisije, 90 % polaznika katoličkih vjerskih škola bilo je iz obitelji čiji su članovi bili u ratu na strani protivnika partizanskog pokreta, ili su nakon rata neprijateljski djelovali protiv države; također 50 % njih ima rodbinu u političkoj emigraciji i s njom kontaktira. Vjerska komisija upozoravala je vodstvo Crkve na te činjenice i tražila od njih da o tome vode računa, jer bi takva politika mogla štetiti daljnjem razvoju crkveno-državnih odnosa. Međutim, uspjeh u tom smislu donekle je postignut jedino kod bosanskih franjevac. Prema regionalnom podrijetlu, 53 % polaznika vjerskih škola dolazilo je iz zapadne Hercegovine te znatan broj s područja Livna, Bugojna i Brčkog.⁷¹

⁶⁷ Iz referata s proširene sjednice sreske Vjerske komisije u Mostaru, 5. lipnja 1959., u: ABH, ZKVP, Sreska komisija za vjerska pitanja Mostar 1950.–1965., fascikl »Hercegovачke prilike«.

⁶⁸ ABH, ZKVP, Sreska komisija za vjerska pitanja Mostar 1959.–1966. (zapisnici).

⁶⁹ ABH, ZKVP, Sreska komisija za vjerska pitanja Mostar 1950.–1965., fascikl »Hercegovачke prilike«, omot »Sastanak s Hercegovcima«.

⁷⁰ »Neka pitanja iz odnosa Crkve i države«, u: ABH, ZKVP, kut. 4, 42/1955.

⁷¹ »Bilten« Vjerske komisije NR BiH, br. 6, Sarajevo, X.-XII. 1961., str. 8–9, u: ABH, ZKVP, kut. 12, 1960/61., 190/1960.

Todo Kurtović izjavio je na sjednici savezne Vjerske komisije 3. prosinca 1959. kako su u BiH stipendijama uspjeli odvući jedan dio mladih od svećeničkih škola, ali se požalio da za to nema dovoljno novčanih sredstava. Upozorio je i da čak 600 polaznika vjerskih škola dolazi s područja zapadne Hercegovine. Predsjednik Komisije Dobrivoje Radosavljević upozorio je da se o tome mora dobro razmisliti jer se na taj način u tim zaostalim krajevima formira brojna klerikalna inteligencija te se to može spriječiti samo povećanjem stipendija i zapošljavanjem mladih. Smatrao je i kako bi u BiH trebalo omogućiti otvaranje još koje vjerske škole, kako bi se rasteretile takve škole u Hrvatskoj te tako imao bolji uvid u njihov rad. Predsjednik hrvatske Vjerske komisije Stjepan Iveković nije se s tim složio, smatrajući da bi se otvaranjem novih škola u BiH broj polaznika svećeničkih škola samo još više povećao, jer je interes takav da hrvatske vjerske škole ne mogu primiti sve zainteresirane. No Radosavljević je ostao pri svom stavu, ističući kako je bolje otvarati škole tamo gdje biskupi bolje surađuju s vlastima, što u Hrvatskoj nije slučaj.⁷²

Na upit Vjerske komisije NR BiH, koji su uzroci tako velikog odaziva mladeži u vjerske škole, Vjerska komisija Mostarskog sreza odgovorila je dopisom 26. srpnja 1962. da su to: ekonomsko stanje obitelji, religioznost obitelji, rodbinske veze s fratrima, velik broj djece u obitelji, tradicija određenog područja, aktivnost svećenika u pridobivanju mladeži, nedjeljenje ostavštine u obitelji, jer se svećenici odriču obiteljskog nasljeđa, kao i neprijateljski odnos obitelji prema državi. No primijećeno je kako se svaki od navedenih razloga može u pojedinim slučajevima negirati. Tako je primijećeno da gospodarski razlozi ne vrijede kad se uzme primjer da su Grude puno bogatije od Posušja, ali je Gruđana puno više u vjerskim školama nego Posušaka. Posebice unutar gruđanske općine sela Vlašići, Sovići i Drinovci daju najviše polaznika vjerskih škola, a daleko su najbogatiji u općini. To se odnosilo i na političke razloge, kao npr. činjenica da su Grude i Čitluk po političkim prilikama slični, a Grude daju tri puta više đaka za vjerske škole od Čitluka. Sreska je komisija smatrala da je glavni razlog velikog odaziva u vjerske škole taj što se s mladima, nakon završetka male mature, uopće ne radi. Na pitanje što poduzeti da se spriječi tako velik odaziv mladih u vjerske škole, Sreska komisija odgovara kako država mora promijeniti politiku prema selu, posebice u pasivnim krajevima, jer je u tim gospodarski besperspektivnim područjima teško uvjeriti roditelje i njihovu djecu da ne idu u vjerske škole. Naveden je i podatak o statusu 288 đaka koji su u akciji izvlačenja iz sjemeništa do 1959. napustili sjemeništa. Tako je njih 67 nastavilo školovanje na državnim fakultetima, 54 u srednjim školama, 16 ih se zaposlilo kao službenici u raznim državnim ustanovama i poduzećima, 17 ih se zaposlilo kao fizički radnici, 22 se bavi zemljoradnjom te ih je 7 emigriralo u Austriju i Italiju, dok se za ostale ne navode podatci. Komisija ističe kako je iz navedenog vidljivo da ih nisu prepustili sudbini već je za njih učinjeno sve što se moglo učiniti.⁷³

U jednoj kasnijoj analizi stanja u zapadnoj Hercegovini, pripremljenoj prema nalogu Izvršnog Komiteta CK SKBiH, istaknute su i pogreške hercegovačkih vlasti kod dodjele stipendija mladima. Tako se navodi kako je u nekoliko općina bilo slučajeva da su mladićima i djevojkama odbijane molbe za stipendije zbog toga što su njihovi roditelji ili rodbina

⁷² HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. 12/1960.

⁷³ ABH, ZKVP, kut. 3A (1946–1954).

posjećivali mise i druga vjerska događanja. Navodi se i da se zbog političkih predrasuda o zapadnoj Hercegovini iz tog kraja nije primalo učenike u vojne akademije, jer su smatrani nepouzdanim kadrovima.⁷⁴

Zbog sve većeg priljeva kandidata u vjerske škole u Hrvatskoj predlagano je osnivanje novih vjerskih škola u Sloveniji i BiH, što bi rasteretilo Hrvatsku. Iako to ne bi smanjilo ukupni broj polaznika u vjerskim školama, smatrano je kako bi se bar školovali u sredinama gdje je Crkva u boljim odnosima s državom.⁷⁵

No u BiH s tim u svezi nije bilo napretka, pa su i biskupi Petar Čule i Alfred Pichler 1959. posjetili predsjednika Narodne skupštine BiH Đuru Pucara od kojeg su zatražili otvaranje Bogoslovnog sjemeništa u Sarajevu, koje je bilo zatvoreno još 1944.⁷⁶ Isti su mu biskupi, zajedno s biskupom Markom Alaupovićem, u tom smislu 15. listopada 1959. uputili predstavku. Vjerska komisija imala je dvojbe što učiniti. S jedne strane smatrali su kako je dobro da nema takve škole u BiH, jer će time biti manje svećenika, no s druge strane, svećenici koji su se za potrebe biskupija u BiH školovali u drugim republikama, bili su izvan nadzora vlasti u BiH te su najčešće školovani u neprijateljski nastrojenim školama u Hrvatskoj. No biskupi, po Zakonu, nisu ni morali tražiti odobrenje za otvaranje škole nego je njih ponajprije zanimala zgrada u kojoj bi škola djelovala, a vlasti su je namjeravale nacionalizirati, jer u tom trenutku nije služila u vjerske svrhe, iako za to nisu bili krivi biskupi nego je zgradu nakon rata zauzela mjesna vlast.⁷⁷

Stajalište Savezne komisije za vjerska pitanja bilo je kako bi sređivanje odnosa s biskupima u BiH bilo korisno jer bi to imalo utjecaja i na odnose s biskupima u Hrvatskoj. Isto tako bi se, u slučaju da dođe do otvaranja bogoslovije u Sarajevu, lakše poduzele mjere protiv škole u Đakovu, gdje je pokrenuta istraga zbog neprijateljskog djelovanja pojedinih profesora i bogoslova. Uvjeti biskupima za otvaranje škole bili su poštivanje Ustava i zakona i odgajanje bogoslova u »rodoljubnom« duhu, kao i poduzimanje mjera da svećenici ne zloupotrebljavaju Crkvu u političke svrhe i ne krše zakonske propise, zatim da se spriječe pojave nesnošljivosti prema drugim vjerama i nevjernicima te da se ne sprečava djelovanje svećenika u Udruženju, ali da se spriječi djelovanje političke emigracije u crkvenim stvarima. Ukoliko biskupi pokažu spremnost na suradnju, predloženo je da im se ponudi pomoć i u drugim stvarima, kao i novčana pomoć. No Komisija je smatrala da zgradu bogoslovije treba nacionalizirati kako bi se pokazala dosljednost u provođenju zakona, a onda tu zgradu ponuditi biskupima na korištenje. Također je trebalo biskupima kazati da će se te stvari zbog tehničkih problema postupno rješavati, a istovremeno bi se od njih tražilo da i oni neke stvari u djelovanju Crkve trebaju mijenjati. Ukoliko bi se navedeni problem povoljno rješavao, trebalo je eventualnom dogovoru s biskupima i otvaranju škole posvetiti veliku medijsku pozornost, kako bi to odjeknulo i kod ostalih biskupa i svećenika u Jugoslaviji, ali i u Vatikanu.⁷⁸

⁷⁴ Husnija KAMBEROVIĆ, *Džemal Bjedić – politička biografija*, Mostar, 2012., str. 96–97.

⁷⁵ Zapisnik sa sjednice Savezne komisije za vjerska pitanja od 3. 12. 1959., u: HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. 12/1960.

⁷⁶ »O nekim problemima iz odnosa između organa vlasti i katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini«, u: ABH, ZKVP, kut. 7, 129/1959.

⁷⁷ ABH, ZKVP, kut. 8, 249e/1959. i 249f/1959.

⁷⁸ ABH, ZKVP, kut. 33, š. 13, 49/1965.

Vjerska komisija NR BiH odgovorila je biskupu Alaupoviću pismom 28. listopada 1959. kako je spremna izići u susret biskupskim zahtjevima, bez obzira na to što bi zgrada bogoslovije trebala biti nacionalizirana, ali da je problem u tome što je u navedenoj zgradi smješten studentski dom, za čiji premještaj još nema mogućnosti te će se navedeno pitanje i dalje razmatrati. No u jednom drugom nedatiranom pismu predsjednika Komisije Vrhbosanskom ordinarijatu rješavanje navedenog problema uvjetuje se napretkom u crkveno-državnim odnosima.⁷⁹

Biskupi su u pismu SIV-u s Biskupske konferencije u rujnu 1960., u kojem najavljuju spremnost za normalizaciju crkveno-državnih odnosa, navodeći uvjete potrebne za takav napredak, istaknuli i kako je neopravdano tražiti od vjerskih škola da one odgoj svećeničkog pomlatka prilagode odgojnom sustavu državnih škola te napominju kako je, da bi vjerske škole uopće mogle djelovati, potrebno vratiti Crkvi oduzeta sjemeništa. Predložili su i ukidanje zakonske odredbe po kojoj se zbog zloupotrebe vjerske nastave mogu zatvoriti vjerske škole, jer je to predrastična mjera prema kojoj zbog istupa pojedinca trpi cijela ustanova.⁸⁰

Aleksandar Ranković je 13. listopada 1960. na proširenom sastanku Savezne komisije za vjerska pitanja, kojoj je predsjedao Edvard Kardelj, kazao: »Isto tako treba razmotriti da li je korisno da za vreme služenja u JNA bogoslovi napuštaju škole za spremanje sveštenika, jer na taj način u ovim školama ostaju samo oni koji su po svom političkom ubjeđenju najgori. Bolje da ih ne napuštaju bogoslovi koji bi kao sveštenici mogli bit lojalni građani. Bilo je i prigovora od strane nekih biskupa i sveštenika da bogoslovi idu na rad u omladinske brigade. To je razumljivo, jer to zaista njima i ne odgovara.«⁸¹

Donošenjem Uredbe za izvršenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica u srpnju 1961. određeno je da se nadzor nad školama za spremanje svećenika daje u nadležnost općinskim tijelima narodnih odbora za poslove prosvjete. Time se željelo ostvariti svakodnevni uvid u rad vjerskih škola s budućim svećenicima.⁸²

Vjerska je komisija NR BiH krajem 1961. upozorila novoimenovanog provincijala Bosne Srebrene Vjekoslava Zirduma da će posebno paziti tko će biti imenovan na vodeća mjesta u vjerskim školama, o čemu će ovisiti državna potpora tim školama. Zirdum je obećao kako će učiniti sve da odnosi s vlastima ostanu dobri i da na vodećim mjestima u školama ostanu iste osobe.⁸³

Problem odlaska bogoslova na školovanje u inozemstvo

Svećenicima iz Jugoslavije godinama nakon svršetka Drugog svjetskog rata vlasti nisu dopuštale odlazak na školovanje u inozemstvo. Krajem pedesetih vlasti su biskupima dale na znanje da je uvjet za odlazak svećenika na školovanje u Rim ispražnjenje Zavoda sv. Jeronima od iseljenog svećenstva, na čelu s Krunoslavom Draganovićem. No nakon što je

⁷⁹ ABH, ZKVP, kut. 33, š. 13, 49/1965.

⁸⁰ M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. II., (2010.), str. 411–419.

⁸¹ R. RADIĆ, *Država i verske zajednice*, knj. II., str. 457, bilj. 1527.

⁸² Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 14. 7. 1961., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 3.

⁸³ »Bilten« Vjerske komisije NR BiH, br. 5, Sarajevo, VI.-IX. 1961., str. 1–6, u: ABH, ZKVP, kut. 12, 1960/61., 190/1960.

Draganović otišao iz Zavoda, a u redovima državne vlasti neki su to tumačili kao taktički potez, kako bi se odobrilo slanje bogoslova na školovanje u Rim. Član Savezne komisije za vjerska pitanja Petar Ivičević predlagao je da se odlazak bogoslova na školovanje u Rim ne dopusti »ni u slučaju ispražnjenja Zavoda od svih ustaških elemenata.« Predložio je da se od biskupa zatraži skidanje s položaja »ustaša« i iseljenika, koji su službeno još uvijek na crkvenim položajima u zemlji, te odricanje od Draganovića i iseljeničtva.⁸⁴

Kada je 31. listopada 1958. nadbiskup Ujčić, u razgovoru s P. Ivičevićem, postavio pitanje postoji li mogućnost da se nekoliko doktoranada uputi na studije u Zavod, s obzirom na to da Draganović više nije tamo, Ivičević mu je odgovorio kako nije u pitanju samo Draganović, jer se u Zavodu nalazi još svećenika »ustaških emigranata« kojima se pruža zaštita i materijalna sigurnost. Istaknuo je kako je sasvim razumljiva rezerviranost države u pogledu upućivanja svećenika na studije u inozemstvo sve dotle dok se u Katoličkoj Crkvi podržavaju »sveštenici-politički emigranti«, jer će oni djelovati na svećenike koji dođu iz zemlje u negativnom pravcu, a državi to nije svejedno jer se ti svećenici vraćaju natrag i djeluju u svojim župama. Na to je nadbiskup zatražio odobrenje za odlazak 2–3 doktoranda na Teološki fakultet u Beč, na što mu je odgovoreno kako to pitanje nije moguće rješavati djelomično nego ga treba sagledati u cjelini iz navedenih razloga.⁸⁵

Na sastanku održanom 28. listopada 1959. u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja Dobrivoje Radosavljević je kazao kako s nadbiskupom Ujčićem treba raščistiti sva pitanja oko Zavoda i konačnog prekida svih veza Zavoda s Draganovićem, jer samo po tim uvjetima vlasti mogu dopustiti odlazak svećenika tamo na školovanje.⁸⁶

Nadbiskup Franjo Šeper poručio je vlastima da trebaju pokazati dobru volju i omogućiti odlazanje svećenika na specijalizaciju u Zavod jer ako se to ne ostvari, moglo bi se dogoditi da se u ispražnjeni Zavod usele svećenici drugih narodnosti, kao što se dogodilo Česima. Zato je izrazio spremnost svih biskupa za ispražnjenje Zavoda, ali u onoj mjeri kako budu pristizali svećenici iz zemlje. No vlasti su smatrale kako prije nego se to riješi treba raspraviti neka načelna pitanja, jer se radi o građanima Jugoslavije koji odlaze na nekoliko godina iz zemlje, te je potrebno jamstvo da će oni izvršavati građanske obveze.⁸⁷ Ipak su državne vlasti odlučile početi postupno odobravati slanja svećenika u Zavod, kako bi se vidjelo hoće li Crkva početi micati iz Zavoda jugoslavenskoj vladi neprihvatljive osobe.⁸⁸ U listopadu 1960. Komisija za vjerska pitanja NR Hrvatske zaključila je da se Saveznoj komisiji predloži puštanje 5 svećenika u Zavod, te da se onda prestane s puštanjem i od Crkve zahtijeva čišćenje Zavoda od iseljenika i depolitizacija.⁸⁹ No kada je Stjepan Iveković na sjednici Savezne komisije 17. listopada 1960. predložio povećanje broja odobrenja za svećenike doktorande, koji trebaju ići u Zavod, predsjednik Radosavljević nije se s tim složio dok se ne obave razgovori s biskupima, ističući kako nije bitan broj nego vatikanska odlučnost za istjerivanje iseljenika.⁹⁰

⁸⁴ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 25. 10. 1958., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁸⁵ HDA, KOVZ, kut. 38, Pov. 95/1958.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. II., (2010.), str. 179–181.

⁸⁶ HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. 54/1959.

⁸⁷ HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. 51/1959.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. II., (2010.), str. 253–254.

⁸⁸ Zapisnik Komisije za vjerska pitanja NRH, od 8. 3. 1960., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 2.

⁸⁹ Zapisnik Komisije za vjerska pitanja NRH, od 13. 10. 1960., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 2.

⁹⁰ HDA, KOVZ, kut. 41, Pov. 128/1960.

Stjepan Iveković je ponovno na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja 15. lipnja 1961. zatražio povećanje broja svećenika kojima bi se odobrio odlazak u Zavod. On je predložio slanje još 20 svećenika u Zavod, napominjući kako su i u veleposlanstvu u Rimu zadovoljni Zavodom. No njegovom se prijedlogu ponovno usprotivio D. Radosavljević ističući kako bi takvim povećanjem izgledalo da su svi problemi riješeni te da bi Crkva trebala napraviti još neke korake.⁹¹

Prigodom posjeta nadbiskupa Alaupovića Vatikanu u proljeće 1961. jugoslavensko je veleposlanstvo od njega zatražilo da poduzme korake kod Sv. Stolice kako bi se Draganovića protjeralo iz Rima. Alaupović je to odbio, uz argumentaciju da Draganović nije njegov svećenik još od 1940. godine.⁹²

Na sjednici Vjerske komisije NR BiH 13. studenoga 1961. istaknuta je dobra suradnja s Državnim sekretarijatom unutrašnjih poslova u svezi s odobravanjem odlazaka svećenika u inozemstvo, pri čemu se vodilo računa o političkom oportunitetu te se s davanjem odobrenja nije pretjerivalo. Zaključeno je kako se i ubuduće mogu odobravati putovanja svećenika u inozemstvo, ukoliko se procijeni da će ta putovanja državnim vlastima politički odgovarati.⁹³

Vodstvo Vjerske komisije NR BiH ukazalo je provincijalu Zirdumu, tijekom razgovora 5. veljače 1962., na potrebu odgoja bogoslova koji će uspješno zamijeniti trenutne »pozitivne« franjevce i da će u tom smislu Komisija razmotriti odlazak 5–6 »najpozitivnijih« studenata na školovanje u Rim, kako bi po povratku zauzeli položaje profesora teologije i sl., a s njima bi u Rim bio upućen jedan profesor »pozitivnog« držanja, koji bi brinuo za njihov odgoj. Savjetovano mu je da poduzme korake za stvaranje sekcije Udruženja među studentima na Teologiji. Zirdum je odbio takvu mogućnost jer su tamo i studenti iz Hercegovine, koji se ne bi smjeli uključiti u sekciju, pa bi došlo do podjela među studentima. Rečeno mu je kako tome ne bi trebalo posvećivati preveliku pozornost već da treba formirati sekciju na bilo koji način.⁹⁴

Savezna komisija za vjerska pitanja dostavila je 21. veljače 1962. republičkim vjerskim komisijama dopis u kojem se nalaže potreba upozoravanja biskupa na držanje povodom emisija *Radija Vatikan* posvećenih godišnjici smrti kardinala Alojzija Stepinca. Dane su upute da se biskupima skrene pozornost kako u okolnostima neprijateljskog djelovanja prema Jugoslaviji neće moći računati na slanje doktoranada u Zavod te će u slučaju da i sami sudjeluju u aktivnostima uperenim protiv Jugoslavije, biti ponovno razmotreni njihovi zahtjevi za izdavanjem putnih isprava.⁹⁵

Biskup Čule pozvan je u sresku Vjersku komisiju u Mostaru kako bi mu prigovorili zbog nekih emisija *Radija Vatikan* i članaka u *L'Osservatore Romano* povodom obljetnice Stepinčeve smrti. Ukazano mu je da se neće odobravati slanje bogoslova u Rim i da će se razmotriti i odlasci biskupa u Vatikan ukoliko se Zavod sv. Jeronima i redakcija *Radija Vatikan* na hrvatskom jeziku ne očiste od emigranata i ponove se slične emisije. Biskup

⁹¹ HDA, KOVZ, kut. 43, Pov. 109/1–1961.

⁹² Iz izvješća o posjetu nadbiskupa Alaupovića Vjerskoj komisiji NR BiH 16. lipnja 1961., »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 15, 20. 6. 1961., u: ABH, ZKVP, kut. 12, 192/1961.

⁹³ ABH, ZKVP, kut. 13, 195/1961. i kut. 14, 212/1961.

⁹⁴ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 3, 13. 2. 1962., u: ABH, ZKVP, kut. 17, 225/1962.

⁹⁵ R. RADIĆ, *Država i verske zajednice*, knj. II., str. 466.

je kazao da na to nema utjecaja, ali kako će o tome izvijestiti Biskupsku konferenciju i Vatikan te učiniti sve što može da se stanje poboljša.⁹⁶

I nadbiskupu Alaupoviću prigovoreno je u republičkoj Vjerskoj komisiji 9. ožujka 1962. zbog emisija *Radija Vatikan* te ukazano na mogućnost zabrane odlazaka bogoslova na školovanje u Rim. On je odgovorio kako je poduzeo sve što je mogao kod Šepera, rektora Zavoda Đure Kokše i Državnog tajništva Sv. Stolice, da se Zavod sv. Jeronima očisti od emigranata i Ivan Tomas smijeni s mjesta spikera na *Radiju Vatikan*, te da se na tome već radi.⁹⁷ Isto je prigovoreno i biskupu Pichleru od strane predstavnika banjalučke i republičke Vjerske komisije 15. ožujka 1962. Pichler je kazao kako je osobno upozorio vatikansko Tajništvo za inozemne poslove da emisije *Radija Vatikan* više štete nego koriste Crkvi u Jugoslaviji i da bi ubuduće u tim emisijama trebalo tretirati samo vjerska, a ne i politička pitanja, te da treba smijeniti Ivana Tomasa.⁹⁸

Puštanje svećenika na školovanje u inozemstvo uvjetovano je i tako apsurdnim zahtjevima, kao što je npr. uvjet trapistima za većom i kvalitetnijom proizvodnjom sira.⁹⁹ S druge strane, trapisti su uvjetovali povećanje proizvodnje sira puštanjem njihovih svećenika na školovanje u inozemstvo. No na sjednici Vjerske komisije NR BiH 15. svibnja 1962. zaključeno je da se trapistima da do znanja da ne ustrajavaju na slanju svećenika u inozemstvo i povećanju pripadnika reda, te je dogovoreno da se odugovlači s rješenjem njihovih zahtjeva za slanje pomlatka na školovanje.¹⁰⁰

Vjerska komisija NR BiH zatražila je od savezne Vjerske komisije 3. listopada 1962. da se što prije odobri slanje dvojice franjevacu na školovanje u Rim, koje je predložio rektor Teologije fra Karlo Karin. Istaknuto je kako bi time Karin ojačao svoj ugled među franjevcima, što bi pomoglo da se preko njega nastavi produbljanje suradnje s bosanskim franjevcima. Upozoreno je kako bi teško bilo franjevcima objasniti da su dvojica svjetovnih svećenika, Marko Jozinović i Severin Pernek, pušteni na školovanje u inozemstvo na molbu njihovih biskupa, a da nije udovoljeno molbi fra Karla Karina. Istaknuto je da je Karin jamčio kako će brigu o školovanju franjevacu u Rimu voditi fra Vitomir Jeličić, koji će voditi brigu o njihovu pravilnom odgoju, što će na kraju rezultirati time da će na profesorska mjesta u vjerskim školama doći, prema političkim kriterijima, pozitivne osobe.¹⁰¹ Nedugo zatim Vjerska komisija odobrila je odlazak dvojice franjevacu na studij u Rim te jednog trapista na stručno usavršavanje u Beč.¹⁰² No sreska Vjerska komisija u Mostaru, zbog odnosa franjevacu prema vlastima, posebice zbog nezadovoljstva izborom novog starješinstva provincije, preporučila je SUP-u u rujnu 1964. da ne izda putovnicu fra Viktoru Nuiću za odlazak na studij u Rim, ili da mu se izda nakon izvjesnog odugovlačenja, kako bi franjevci osjetili da odnos države prema njima ovisi o njihovom odnosu prema državi.¹⁰³

⁹⁶ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 7, 9. 3. 1962., u: ABH, ZKVP, kut. 17, 225/1962.

⁹⁷ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 8, 16. 3. 1962., u: ABH, ZKVP, kut. 17, 225/1962.

⁹⁸ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 9, 22. 3. 1962., u: ABH, ZKVP, kut. 17, 225/1962.

⁹⁹ ABH, ZKVP, kut. 15, 330/1962.

¹⁰⁰ ABH, ZKVP, kut. 17, 188/1962.

¹⁰¹ ABH, ZKVP, kut. 15, 382/1962.

¹⁰² ABH, ZKVP, kut. 17, 415/1962.

¹⁰³ Zapisnik sa sjednice sreske Vjerske komisije u Mostaru, od 12. 9. 1964., u: ABH, ZKVP, kut. 27, š. 34, 2–7/1964.

Nadbiskup Alaupović molio je 1963. Vjersku komisiju da na školovanje u Rim pusti Matu Zovkića. Komisija je smatrala da je Zovkić nepodoban te je molbu odbila, tražeći od nadbiskupa da predloži drugu osobu. Međutim, nadbiskup je ustrajavao na Zovkiću, ističući kako će se osjećati jako pogođen ako se njegovoj molbi ne udovolji. Komisija je mogućnost udovoljavanja toj molbi ostavila otvorenom do daljnjeg.¹⁰⁴ Nadbiskup se ponovno posebnim dopisom Vjerskoj komisiji SR BiH u travnju 1965. založio za Zovkića, ističući da jamči za njegovu ispravnost i sposobnost. Istovremeno je uputio i molbu za Filipa Josipovića.¹⁰⁵ Inače, s područja BiH 1964. godine na školovanju u inozemstvu nalazilo se 12 svećenika, od čega 6 u Italiji, 5 u Zapadnoj Njemačkoj i 1 u SAD-u.¹⁰⁶

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja održanoj početkom ožujka 1963. donesena je odluka da treba i dalje zatezati slanje novih kandidata u Zavod sv. Jeronima.¹⁰⁷

Vjerska komisija SR BiH zauzela je stajalište u rujnu 1964. kako nema kompromisa u svezi s izborom crkvenih osoba koje idu na školovanje u inozemstvo te da pri tome odlučujuću ulogu ima SUP, vodeći računa o tome da to budu »pozitivni« svećenici. Zauzet je i stav da, ako ima odgovarajuća škola u zemlji, onda ne treba dopustiti odlazak na školovanje u inozemstvo jer bi to i u inozemstvu moglo poslužiti kao argument da školovanje u Jugoslaviji nije slobodno. Konstatirano je i sljedeće: »Što manje idu, to bolje za nas. Svaka zemlja voli da se školuje kod nje«, no ne mogu se ni ignorirati stvarne potrebe Crkve za određenim kadrovima, ukoliko nema škole u Jugoslaviji, koja je potrebna za školovanje pojedinog svećenika.¹⁰⁸

Nedugo zatim, 8. listopada 1964. biskup Čule pisao je predsjedniku Vjerske komisije SR BiH Anti Miljasu zbog nepuštanja na školovanje u Rim njegova bogoslova Ante Brajka, a što mu je Miljas bio obećao. Biskup je ustvrdio kako biskupije iz svih republika, izuzev BiH, imaju svoje studente na školovanju u Rimu, što je diskriminacija prema biskupijama iz BiH.¹⁰⁹ Sreska Vjerska komisija u Mostaru u međuvremenu je odobrila Brajku odlazak na studij u Rim.¹¹⁰

Komisija za vjerska pitanja SR BiH zaključila je na sjednici 11. listopada 1966. da se odlazak na pastoralni rad u zapadnu Europu može dati odobrenje samo onim svećenicima za koje se jamči da će imati lojalno držanje, tj. neće održavati veze s neprijateljskom emigracijom i praviti političke probleme. U svezi sa zahtjevom Franjevačke teologije u Sarajevu za slanje studenata na školovanje u Zapadnu Njemačku, zaključeno je da se takvi odlasci mogu dopustiti samo ako se ne mogu školovati u Jugoslaviji, a neophodni su Crkvi. Primijećeno je i kako se studenti Provincije Bosne Srebrene, za razliku od hercegovačkih, po svršetku studija u inozemstvu ne vraćaju u zemlju i da bi o tome trebalo razgovarati s fra Karlom Karinom.¹¹¹

¹⁰⁴ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 8, bez nadnevkva 1963., u: ABH, ZKVP, kut. 30, 324/1963.

¹⁰⁵ ABH, ZKVP, kut. 33, 152 i 153/1965.; AVN, 908/1965.

¹⁰⁶ ABH, ZKVP, kut. 27, š. 34.

¹⁰⁷ R. RADIĆ, *Država i verske zajednice*, knj. II., str. 486.

¹⁰⁸ ABH, ZKVP, kut. 21, š. 10, 66/1964.

¹⁰⁹ ABH, ZKVP, kut. 21, 95/1964.

¹¹⁰ Zapisnik sa sjednice sreske Vjerske komisije u Mostaru, od 12. 9. 1964., u: ABH, ZKVP, kut. 27, š. 34, 2-7/1964.

¹¹¹ ABH, ZKVP, kut. 39, š. 26, 26/1966.

Pokušaj otvaranja bogoslovije u Humcu

U Hercegovini nije postojala ni jedna katolička vjerska škola, što je posebice predstavljalo problem franjevcima, koji su imali velik broj svećeničkih kandidata. Zbog toga je uprava Hercegovačke franjevačke provincije 1959. u samostanu Humac kod Ljubuškog otvorila franjevački novicijjat. Provincija je do tada svoje bogoslove imala u novicijatu u Kraljevoj Sutjeski, ali je zbog prenapučenosti odlučeno da se dio bogoslova premjesti u Humac.¹¹²

Predstavnici obiju franjevačkih provincija posjetili su 22. srpnja 1961. Vjersku komisiju NR BiH i službeno predali pisanu predstavku u kojoj traže da se dva godišta Franjevačke teologije u Sarajevu prebace u samostan u Humcu i da to bude filijala Sarajevske teologije, koja nije u mogućnosti primiti sve bogoslove iz obiju provincija. U svezi s otvaranjem teologije u Humcu odgovoreno im je kako bi za ispunjenje tog zahtjeva trebalo biti puno povoljnije ozračje u crkveno-državnim odnosima u Hercegovini. To se posebno odnosilo na pokretanje rada Udruženja, što je posebno zahtijevano od Hercegovačke provincije. Tada im je predloženo da problem sa smještajem riješe u nekom od bosanskih samostana. Na to je fra Rufin Šilić ustvrdio kako će takav odgovor ojačati reakcionarne snage protiv vodstva Hercegovačke provincije i kako će to biti dokaz da za vlasti postoje dvije vrste franjevaca i da prema njima imaju dva različita stava.¹¹³

Na sjednici Vjerske komisije NR BiH 26. rujna 1961. zaključeno je da se zahtjev za otvaranjem bogoslovije u Humcu odbije, a postavilo se i pitanje treba li to ikada odobriti. Istaknuto je kako franjevci nastoje po svaku cijenu ostvariti svoj cilj i da, u protivnom, namjeravaju bogoslove smjestiti u samostane gdje bi privatno pripremali ispite koje bi polagali na sarajevskoj bogosloviji. Komisija je zauzela stav da se protiv toga treba boriti svim raspoloživim sredstvima. Također je zaključeno da se s pojedinim istaknutim fratri- ma obave razgovori s ciljem razbijanja njihova jedinstva u svezi s navedenim zahtjevom, ali i ukaže na posljedice ukoliko nastave s forsiranjem nerazumnih zahtjeva.¹¹⁴

Bilo je u vodstvu Vjerske komisije NR BiH prijedloga i da se privremeno dopusti otvaranje bogoslovije u Hercegovini, kako bi glavni pokretači te ideje Mihaljević i Šilić povratili svoj ugled u Provinciji, tj. dokazali da se isplati surađivati s vlastima. No ako bi se to omogućilo, onda bi to trebalo provesti uz određena ograničenja, tj. to omogućiti ponajprije zbog nedostatka smještajnog prostora u sarajevskoj bogosloviji i samo dok traje takvo stanje. Predloženo je i da se u slučaju i najmanje sumnje u pozitivno djelovanje bogoslovije odmah prekine s radom uz snošenje posljedica, s tim da profesori ne mogu biti oni koji su i najmanje nepoželjni, a u prvom redu to ne mogu biti oni koji nisu u Udruženju. Također se u najkraće vrijeme očekuje ostvarenje posve drugog ozračja u Hercegovini. U vodstvu Provincije bili su uvjereni kako će uspjeti uvjeriti vlasti u potrebu otvaranja bogoslovije te je za tu potrebu obnovljeno jedno krilo franjevačkog samostana u Humcu, a predviđeni su i profesori koji bi tamo predavali. U jesen 1961. sve je izgledalo spremno za početak

¹¹² ABH, ZKVP, kut. 8, 319/1959.

¹¹³ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 19, 29. 7. 1961., u: ABH, ZKVP, kut. 12, 192/1961.

¹¹⁴ ABH, ZKVP, kut. 13, 195/1961.

rada bogoslovije u Humcu. Za razliku od vodstva Provincije, svećenstvo nije gajilo njihov optimizam.¹¹⁵

Vodstvo Provincije ipak nije uspjelo uvjeriti vlasti da im odobre otvaranje bogoslovije. S obzirom na to da vlasti nisu dopuštale otvaranje bogoslovije u Humcu i da se prijetile negativnim posljedicama, ako nešto takvo fratri pokušaju učiniti, Provincijalat je na kraju u jesen 1961. ipak pristao svoje bogoslove, studente prve i druge godine, poslati na studije u Visoko.¹¹⁶ No vodstvo Provincije nije bilo zadovoljno odlukom vlasti, a smatralo se kako je time načinjena posebice velika šteta protagonistima Udruženja fra Mili Lekić, fra Jerku Mihaljeviću i fra Rufinu Šiliću, te je najavljen nastavak borbe za bogosloviju na višim razinama vlasti.¹¹⁷

Što se tiče gradnje bogoslovije, iako je ranije govorio o nužnosti njene gradnje i nalogu biskupa Čule da se ona obvezno gradi,¹¹⁸ fra Jerko Mihaljević izjavio je u jesen 1964. u Vjerskoj komisiji SR BiH da je starješinstvo Provincije odustalo od gradnje svoje bogoslovije i da će uskoro službeno podnijeti zahtjev Provinciji Bosne Srebrene za gradnju zajedničke bogoslovije. Komisija je nastojala utjecati na vodstvo Bosanske provincije da prihvati taj prijedlog, i pri tome uglavnom dobila pozitivne odgovore, uz ogradu da ipak sve ovisi o tome kakve će uvjete postaviti hercegovački franjevci.¹¹⁹

S tim u svezi vođeni su poduži pregovori između vodstava dviju provincija, ali bezuspješno. Prema mišljenju Vjerske komisije SR BiH, razlog neuspjehu bio je taj što je dio hercegovačkih franjevaca i dalje zagovarao samostalnu bogosloviju, dok je onaj dio koji je pristajao na zajedničku, zahtijevao da se u sklopu zajedničke zgrade izgradi poseban dio za hercegovačke bogoslove. S druge strane, bosanski su fratri postavili uvjet da hercegovački fratri sudjeluju u izgradnji, nudeći im usmeno obećanje da će imati pravo na školovanje svojih bogoslova. S obzirom na to da se nisu složili, vodstvo Hercegovačke provincije obećalo je dati bosanskim franjevcima zajam od 20 000 dolara. Komisija je saznala da hercegovački franjevci u Humcu obnavljaju jednu veću zgradu, pa je procijenila da će tamo nastojati urediti svoju bogosloviju te je tražila načine kako to spriječiti.¹²⁰

Iako je ranije bio za, sada se protiv posebne bogoslovije za hercegovačke bogoslove izjasnio i biskup Čule prigodom posjeta Vjerskoj komisiji SR BiH 4. rujna 1965., ističući kako za to nema nikakva razloga.¹²¹

Kustos Hercegovačke provincije fra Jerko Mihaljević sastao se početkom jeseni 1965. u Sarajevu s fra Karlom Karinom i fra Vladom Karlovićem te je dogovorio uključivanje Hercegovačke provincije u izgradnju zajedničke bogoslovije.¹²²

¹¹⁵ ABH, ZKVP, Sreska komisija za vjerska pitanja Mostar 1950.–1965., fascikl »Hercegovačke prilike«, omot »Sastanak s Hercegovcima«.

¹¹⁶ »Informacija« Vjerske komisije NR BiH, br. 25, 16. 11. 1961., u: ABH, ZKVP, kut. 14, 208/1961.

¹¹⁷ ABH, ZKVP, Sreska komisija za vjerska pitanja Mostar 1950.–1965., fascikl »Hercegovačke prilike«, omot »Sastanak s Hercegovcima«.

¹¹⁸ »Informacija« Vjerske komisije Mostarskog sreza, br. 6, ožujak 1964., u: ABH, ZKVP, kut. 27, 143/1964.

¹¹⁹ »Informacija« Vjerske komisije SR BiH, br. 6, od 28. 7. 1964., u: ABH, ZKVP, kut. 25, bez arh. broja.

¹²⁰ »Informacija« Vjerske komisije SR BiH, br. 6–7, 6. 7. 1965., u: ABH, ZKVP, kut. 30, 327/1965.

¹²¹ »Informacija« Vjerske komisije SR BiH, br. 8, 7. 9. 1965., u: ABH, ZKVP, kut. 30, 327/1965.

¹²² »Informacija« Vjerske komisije Mostarskog sreza, br. 14, listopad 1965., u: ABH, ZKVP, kut. 38, š. 35, 372/1965.

Zaključak

U nastojanju da oslabi utjecaj i ugled Katoličke Crkve u društvu, komunistički režim poduzimao je niz mjera, pa tako i one koje su trebale smanjiti broj polaznika vjerskih škola, kako bi time Crkvi otežao kadrovsko stanje i sveopće djelovanje. Tako je i Bosni i Hercegovini nizom zakonskih i drugih mjera onemogućen rad većini vjerskih škola, osim jedne srednje i jedne visoke škole, što je otežalo ionako teške crkvene kadrovske prilike, s obzirom na to da je nakon Drugog svjetskog rata ostala bez velikog dijela svog svećenstva i časnih sestara, što zbog pogibija u vrijeme rata što zbog ubijanja i zatvaranja od strane komunističkog režima nakon rata. Također je znatan broj svećenika, u strahu od komunističkog režima, napustio zemlju. Zbog toga je Katolička Crkva morala pojačano raditi na školovanju novih kadrova, kako bi mogla zadovoljiti potrebe svojih vjernika diljem zemlje koji su ostali bez svojih dušobrižnika. S vremenom je i sve veći porast broja stanovnika, a time i vjernika, iziskivao dodatnu potrebu za školovanjem svećenika.

S druge strane, komunistički režim koji je vodio sustavnu borbu protiv religije, a posebice protiv Katoličke Crkve, na sve je načine nastojao otežati rad njenih škola, tj. školovanje novih kadrova. Vlast je nastojala oslabiti materijalnu snagu Crkve oduzimanjem zemljišta, iz kojeg su stvarani prihodi za uzdržavanje sjemeništa, kao i oduzimanjem i zaposjedanjem sjemenišnih i školskih zgrada te stalno tražio izlike za zatvaranje pojedinih škola. Također je onemogućavano školovanje svećenika u inozemstvu te je postojao sustavan pritisak na bogoslove da napuste vjerske škole, pri čemu su im nuđene i razne povlastice, poput stipendiranja njihova školovanja na državnim fakultetima. Vlasti su nastojale utjecati na kadroviranje u vjerskim školama s ciljem uklanjanja »neprijateljskih elemenata« iz škola i dovođenje u škole što više tzv. »pozitivnih svećenika«, kako bi mogli utjecati na njihov rad, tj. na odgoj budućih svećenika.

No bez obzira na sve poduzete mjere, komunistički režim nije uspio smanjiti priljev mladeži u vjerske škole, ni smanjiti broj novoškolovanih svećenika i časnih sestara. Naprotiv, pored svih mjera od strane komunističkog režima, broj polaznika vjerskih škola bio je iz godine u godinu sve veći, te je Katolička Crkva uspjela zadovoljiti svoje potrebe za svećeničkim kadrom.

Summary

PROBLEMS OF EDUCATING CATHOLIC PRIESTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE FIRST TWO DECADES OF COMMUNIST REGIME

In order to weaken influence and reputation of the Catholic Church communist regime undertook various methods, including reduction of pupils in religious schools which could lead to insufficiency of clergy. Therefore, in Bosnia and Herzegovina a number of laws and ordinances prevented work of the majority of religious schools. As result of such legalization, only one elementary and one secondary school remained, which put Church in rather difficult position regarding human resources, especially since many clerics died during

and immediately after the World War Two. Moreover, because of the communist repression many clerics left the country. Thus, Catholic Church had to organize efficient priestly education in order to maintain need for pastoral care among the congregation of believers. Consequently, demographic increase resulted with a greater number of believers who asked for more priests and clerics, and this fact forced Church to educate more clerics. On the other hand, communist authorities openly fought against religion and tried to prevent work of religious schools. In order to weaken financial situation of the Church, communist authorities confiscated Church landed property, including some buildings in which schools were placed. Moreover, communist authorities tried to prevent religious education of seminarians abroad by offering them stipends on the state universities. Similarly, communist authorities tried to impose their teachers in the religious schools in order to eliminate »hostile elements« and to introduce so called »positive clerics«. Still, in spite of all these measures, communist regime did not manage to prevent work of religious schools and number of seminarians grew each year so the Catholic Church managed to fulfill its duty and task within the community of believers in Bosnia and Herzegovina.

KEY WORDS: *Catholic Church, Bosnia and Herzegovina, Communist Party, religious schools, 20th century.*